

Uwagi wstępne

Bywa, że historyk się myli. Pod koniec października 2017 roku autor tego tekstu pisał o „impasie w dialogu polsko-ukraińskim” – o wzajemnych niedopatrzeniach i błędach w polityce pamięci, o niedostatecznej wrażliwości na historyczne traumy sąsiada, o (nie)świadomym nakręcaniu spirali symbolicznego antagonizmu po obu stronach, o braku samokrytycyzmu i skłonności do usprawiedliwiania własnych ideologicznych wybryków działaniami drugiej strony¹.

Obecnie, w marcu 2023 roku, w kolejnym roku inwazji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę, stan rzeczy w stosunkach polsko-ukraińskich wygląda zupełnie inaczej. Symbolicznymi tego przejawami są nie tylko akceptacja przez większość polskiego społeczeństwa hasła „*Sława Ukrajini!*” i coraz częstsze używanie formy „w Ukrainie” zamiast historycznie utrwalonego „na Ukrainie”. W rzeczywistości to właśnie w takich „drobiazgach” ujawnia się prawdziwa empatia, szczerą chęć usłyszenia i zrozumienia drugiej strony oraz okazania jej szacunku. Nie na próżno 22 maja 2022 roku Wołodymyr Zelenśkyj mówił w swoim przemówieniu o historycznym sukcesie obu narodów, o jedności i braterstwie Ukraińców i Polaków (które muszą pozostać „rzeczą stałą, której nikt nie może złamać”), o zdolności współczesnych społeczeństw obu krajów do uwolnienia się od „presji przeszłości”².

Ta niewielka książka dotyczy jednak przeszłości. Postaram się w miarę możliwości powstrzymać od oceny teraźniejszości i przewidywania przyszłego stanu stosunków polsko-ukraińskich. Zamiast tego, przyglądając się i odległej i stosunkowo niedawnej historii, chciałbym zwrócić

¹ Андрій Портнов, *Історія з політикою, або Глухий кут польсько-українського діалогу*. – online: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/avtorska-kolonka/2330-andrij-portnov-istoriya-z-politikoyu-abo-glukhij-kut-polsko-ukrajinskogo-dialogu> [dostęp: 17.03.2023].

² Володимир Зеленський, *Українсько-польські відносини – без чвар і старої спадщини. Звернення Президента України*. – online: <https://www.youtube.com/watch?v=cxKn2sv2cgQ> [dostęp: 17.03.2023].

uwagę na pewne jej tematy i aspekty, które – jestem przekonany – wymagają dalszych, pogłębionych badań. Jest oczywiste, że tak zwięzła publikacja nie może być wyczerpująca. Mam jednak nadzieję, że jej fragmentaryczność zachęci czytelników do refleksji i dalszych lektur, a także, co nie mniej ważne, do głębszego doświadczenia tego, co w roku 1974 Juliusz Mieroszewski, czołowy eseista paryskiej „Kultury” ujął w zdaniu: „historia jest fascynująca, ponieważ *to samo* nigdy nie jest *to samo*”³!

Żaden historyk nie potrafi wyjść poza własne czasy. Publikuję tę książkę w języku polskim jako ukraiński historyk, profesor uczelni niemieckiej oraz krytyczny polonofil. Moja głębsza znajomość Polski, jej historii i kultury, sięga czasów studiów w Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego na początku lat 2000., tuż przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej.

Historyk powinien zarówno starać się zrozumieć (a w pewnych sytuacjach przezwyciężyć) wpływy własnej etniczności, przynależności narodowej czy religijnej, jak również mieć świadomość swojego związku z określoną tradycją akademicką. W tym kontekście chciałbym wspomnieć o moich czterech nauczycielach: Jarosławie Isajewyczu ze Lwowa, Iwanie Storożence z Dniepra, Romanie Szporluku z Harvardu oraz Romanie Szagali z Warszawy, z których każdy był dla mnie przewodnikiem i wzorem wspomnianego krytycznego polonofilstwa.

Z propozycją próby podsumowania polsko-ukraińskich relacji historycznych zwrócił się do mnie kilka lat temu Tomasz Stryjek. Rozmowy z nim, a także wieloletnia wymiana poglądów z Bogumiłą Berdychowską, Włodzimierzem Mędrzeckim, Basilem Kerskim, Alvydasem Nikžentaitisem, Milošem Řezníkem, Krzysztofem Pomianem, Łukaszem Adamskim, Adamem Balcerem, Wojciechem Góreckim, Władysławem Bułhakiem, Pawłem Machcewiczem, Andrzejem Nowakiem, Magdaleną Semczyszyn, Ulrichem Schmidem i wieloma innymi kolegami miały ogromny wpływ na tekst tego eseju.

Pomysłodawcą wydania tej książki w języku polskim był Igor Kąkolwski z Centrum Badań Historycznych PAN w Berlinie, a Elżbieta Kwiecińska z Uniwersytetu Warszawskiego uprzejmie poświęciła swój czas na krytyczną lekturę manuskryptu. Ostateczną wersję tego tekstu napisałem w gościnnych murach Historisches Kolleg München, za co

³ Juliusz Mieroszewski, *Rosyjski „kompleks polski” i obszar ULB*, „Kultura” 9, 1974, s. 3.

chciałbym podziękować wszystkim jego Pracownikom, a zwłaszcza Panu Karłowi-Ulrichowi Gelbergowi.

Publikacja, którą Państwo trzymają w rękach, ukazała się uprzednio w kilku różnych wersjach językowych:

- Andrii Portnow, *Poland and Ukraine. Entangled Histories, Asymmetric Memories* (Essays of the Forum Transregionale Studien 7/2020), Berlin: Forum Transregionale Studien, 2020, ss. 83
- Andrii Portnow, *Polish-Ukrainian Historical Controversies: An Overview*, w: Tomasz Stryjek and Joanna Konieczna-Salamatin (ed.), *The Politics of Memory in Poland and Ukraine. From Reconciliation to De-Conciliation*, London-New York 2022, s. 21-35
- Andrii Portnow, *Polsko-ukraińska historia i pamięć. Garść spostrzeżeń*, w: Tomasz Stryjek, Wołodymyr Sklokin (red.), *Kultury historyczne Polski i Ukrainy. O źródłach nieporozumienia między sąsiadami*, Warszawa 2021, s. 53-90
- Andrij Portnow, *Polen und Ukraine. Verflochtene Geschichte, geteilte Erinnerung in Europa*. Berlin: Forum Transregionale Studien, ss. 2022

Niniejsza wersja eseju została poprawiona, rozszerzona i uzupełniona. W szczególności, z myślą o polskim czytelniku, starałem się nie tylko jak najklarowniej wyrazić swoje poglądy na najtrudniejsze tematy historii polsko-ukraińskiej, ale także zwrócić szczególną uwagę na mniej znane źródła. Jeśli lektura tego eseju skłoni Państwa do nowych przemyśleń, uwag krytycznych, postawienia własnych pytań badawczych, autor uzna swój zamiar za spełniony.

Monachium, marzec 2023